

УДК 343.125:342.7

М.П. Кобець,

кандидат юридичних наук, заступник начальника відділу
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-6725-8469

О.І. Бочек,

науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-3884-8897

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ В АСПЕКТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття присвячена дослідженню принципів діяльності поліції щодо забезпечення прав людини і громадянина під час застосування поліцейських заходів. Проаналізовано юридичну сутність принципів діяльності поліції і види поліцейських превентивних та примусових заходів у контексті Закону України “Про Національну поліцію”. З огляду на проведені дослідження, сформульовано пропозиції для удосконалення нормативно-правового регулювання питань застосування працівниками Національної поліції заходів примусу.

Ключові слова: поліцейські заходи, Національна поліція, дотримання прав і свобод, людина і громадянин, превентивні заходи, заходи примусу, органи системи МВС.

Статья посвящена исследованию принципов деятельности полиции по обеспечению прав человека и гражданина при применении полицейских мер. Проанализирована юридическая сущность принципов деятельности полиции и виды полицейских превентивных и принудительных мер в контексте Закона Украины “О Национальной полиции”. Учитывая проведенное исследование, сформулированы предложения по совершенствованию нормативно-правового регулирования вопросов применения сотрудниками Национальной полиции мер принуждения.

Ключевые слова: полицейские меры, Национальная полиция, соблюдение прав и свобод, человек и гражданин, превентивные меры, меры принуждения, органы системы МВД.

Дотримання розумного балансу між превентивними та примусовими діями щодо протидії правопорушенням завжди є і буде однією з головних проблем стратегії поліцейської діяльності. Обмеження прав і свобод людей, що можливі при застосуванні поліцейських заходів, повинні бути пропорційними цінностям правової держави, які захищає її Основний Закон та законодавство в цілому. Такі обмеження повинні враховувати необхідний баланс інтересів особистості, суспільства і держави. Повага до особи, охорона і захист її честі та гідності – обов’язок усіх державних органів, громадських організацій і службових осіб. Цей конституційний обов’язок рівною мірою стосується і діяльності Національної поліції при забезпеченні реалізації людиною і громадянином своїх прав, свобод і обов’язків.

У вітчизняній юридичній науці окремі аспекти забезпечення прав і свобод людини та громадянина в організації та діяльності поліції, питання зміцнення

законності в роботі поліцейських вивчалися в працях: В. Авер'янова, О. Бандурки, Ю. Битяка, С. Гречанюка, Є. Додіна, М. Коваліва, Р. Калюжного, В. Колпакова, Т. Коломоєць, О. Кузьменко, Н. Нижник, О. Остапенка, В. Ортинського, В. Середи, А. Собакаря, М. Тищенко та інших фахівців.

Статті 6–12 Закону України від 02.07.2015 № 580-VIII “Про Національну поліцію” (далі – Закон) декларують принципи діяльності поліції: верховенства права, дотримання та поваги до прав і свобод людини і громадянина; законність; політичну нейтральність; відкритість і публічність; громадську довіру і підтримку громадян; взаємодію і співробітництво; безперервність [1]. Слід акцентувати, що всі принципи відповідають конституційним приписам, і першими з них законодавець визначає принципи верховенства права, дотримання та поваги до прав і свобод людини та громадянина. Проте межі реалізації цих принципів належать не тільки до сфери конституційних норм, вони регламентуються й нормами інших галузей права (адміністративного, кримінального, кримінального процесуального тощо). Зокрема, принцип дотримання та поваги до прав і свобод людини та громадянина має безпосереднє конституційне наповнення в загальній системі принципів діяльності поліції, що не викликає сумнівів у його провідній ролі, бо відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Визнання, дотримання й захист прав і свобод людини та громадянина – обов'язок держави [2].

Для реалізації конституційних положень органи Національної поліції України виконують широке коло завдань з метою забезпечення законності та правопорядку, захисту прав і свобод громадян, прав і законних інтересів юридичних осіб від різних протиправних посягань шляхом використання системи різноманітних форм управління та адміністративно-правових засобів, які спрямовані на охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Серед широкого спектру адміністративно-правових засобів найбільш ефективними для забезпечення виконання головних завдань, покладених на Національну поліцію України, є саме поліцейські заходи.

Визначаючи поняття “поліцейський захід”, наведене в статті 29 Закону, законодавець наголошує, що дія або комплекс дій, проведених поліцейським у межах такого заходу, обмежить певні права і свободи людини. Водночас чітко зазначає, що поліцейські заходи, за визначенням, проводяться виключно “відповідно до закону” та “для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень”, тобто мають бути законними, необхідними, пропорційними та ефективними.

Обмежуючи певні права і свободи людини та громадянина при проведенні поліцейських заходів, законодавець вимагає, щоб поліцейський упевнився, що для забезпечення покладених на поліцію повноважень поліцейський захід є необхідним, а застосувати інший захід неможливо або його застосування буде неефективним. Застосування поліцейського заходу повинно заподіювати найменшу шкоду як адресату заходу, так й іншим особам, а шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищуватиме блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння такої шкоди.

Детальний аналіз норм Закону показує, що відповідно до кількості та якості обмеження певних прав і свобод людини та громадянина при проведенні поліцейських заходів законодавець поділяє їх на поліцейські превентивні заходи та поліцейські заходи примусу [1].

Зокрема до превентивних заходів законодавець відносить: перевірку документів особи; опитування особи; поверхневу перевірку і огляд; зупинення транспортного засобу; вимогу залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; проникнення до житла чи іншого володіння особи; перевірку дотримання вимог дозвільної системи; застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; перевірку дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб та поліцейське піклування.

Що стосується поліцейських примусових засобів, то під ними розуміють вже відомі законодавцю фізичний вплив, застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї [1]. Зазначимо, що Законом значно розширено перелік спеціальних засобів, зокрема, відтепер при виконанні своїх повноважень поліцейський може використовувати засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо), спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби та службових коней. Для недопущення порушення прав і свобод людини і громадянина, підстави застосування фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї теж чітко прописані у Законі.

Повага до прав і свобод людини та громадянина – це насамперед уважне відношення до них, засноване не тільки на визнанні їх цінності для суспільства і держави, а й на належному та дійсному дотриманні прав і свобод кожної людини і громадянина, тобто і законослухняних громадян, і тих, хто порушив закон. Окрім цього, в Законі вперше відображено алгоритм поведінки поліцейського в разі звернення до громадянина, в разі звернення громадянина до поліцейського, в разі затримання. При затриманні поліцейський зобов'язаний: назвати свою посаду, звання, прізвище, пред'явивши на вимогу громадянина службове посвідчення, та роз'яснити особі, яка затримується, його право на юридичну допомогу, на послуги перекладача, на повідомлення родичів або знайомих осіб про факт затримання, право на відмову від дачі пояснення.

Дії працівників поліції мають бути обґрунтованими і зрозумілими для громадян. Уперше в практиці правового регулювання закріплена норма, яка зобов'язує поліцейського, в разі порушення прав і свобод громадян, ужити заходів із відновлення порушених прав і свобод, вибачитися перед громадянином, чиї права і свободи були порушені [3].

Згідно з Законом важливим аспектом правоохоронної діяльності є закріплення верховенства права як принципу діяльності поліції. У ст. 6 Закону зміст вказаного принципу розкрито в уже традиційній для українського законодавства площині: через визначення пріоритету прав і свобод людини над повноваженнями та інтересами органів державної влади. В Законі встановлено, що поліція в своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахування практики Європейського суду з прав людини [4, с. 13].

У статті 7 Закону вперше прописаний внутрішній механізм припинення проявів катування поліцейськими та неналежного поведіння: “Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведіння чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен

поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поведження поліцейськими, керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності”.

У частині 5 вказаної статті встановлено, що в діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками [1].

На сьогодні важливим гарантом у дотриманні поліцейськими прав людини при застосуванні поліцейських заходів, зокрема, є можливість ідентифікувати особу представника влади для оскарження незаконних дій. Стаття 20 Закону містить чіткі положення про те, що на однострої поліцейського повинен бути розміщений нагрудний знак із чітким зазначенням його спеціального жетона. Поліцейському заборонено знімати з однострою чи приховувати нагрудний знак, а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації на ньому або фіксуванню її за допомогою технічних засобів. Однак, на нашу думку, для дотримання цієї норми Закону необхідно передбачити дисциплінарну відповідальність поліцейського у разі приховування чи відсутності жетона.

З метою дотримання та забезпечення прав людини органами системи МВС, 15 листопада 2017 р. Кабінет Міністрів України підписав розпорядження “Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року” (далі – Стратегія). Варто зазначити, що МВС через Міністра внутрішніх справ забезпечує спрямування і координацію діяльності Національної поліції України.

Одним із головних стратегічних пріоритетів розвитку органів системи МВС на період до 2020 року є дотримання та забезпечення прав людини. Реалізація пріоритету передбачає забезпечення мінімізації порушень прав людини і основних свобод у діяльності органів системи МВС, забезпечення швидкого доступу людини до дієвих механізмів відновлення порушених прав.

Для отримання необхідного результату Стратегія визначає необхідні кроки, а саме: удосконалення нормативно-правового регулювання питань застосування працівниками органів системи МВС фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї; введення автоматизованого обліку затриманих осіб з метою запобігання незаконному затриманню та вдосконалення системи захисту таких осіб від тортур і жорстокого поведження; удосконалення механізму подання та розгляду скарг щодо порушення прав людини працівниками органів системи МВС, що передбачають демократичний цивільний контроль і доступ заявників до інформації про стан розгляду їх скарг; проведення моніторингу дотримання прав людини і розгляду скарг щодо порушення прав людини працівниками органів системи МВС на рівні апарату МВС і забезпечення узгодженого виконання рішення у зазначеній сфері міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна; удосконалення роботи з потерпілими та жертвами; упровадження рекомендацій Національного превентивного механізму із забезпечення дотримання прав осіб, які перебувають в ізоляторах тимчасового тримання та пунктах тимчасового перебування іноземців і осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України; забезпечення внутрішньої комунікації і навчання працівників органів системи МВС з питань дотримання та забезпечення прав

і свобод людини як невід'ємної частини їх професійного навчання; розвиток системи захисту прав людей з особливими потребами; удосконалення організаційних механізмів забезпечення реалізації гендерної політики в діяльності органів системи МВС [5].

Оскільки на сьогодні досі не розроблений та не затверджений план заходів із реалізації Стратегії, незважаючи на встановлений Кабінетом Міністрів України 3-місячний строк, варто запропонувати:

1) для удосконалення нормативно-правового регулювання питань застосування працівниками органів системи МВС фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї:

– привести у відповідність окремі нормативно-правові акти, положення яких суперечать нормам чинного Закону України “Про Національну поліцію”, до вимог сьогодення. Зважаючи на це, а також з метою уникнення використання в інших нормативно-правових актах положень, що втратили свою актуальність, пропонується розробити та затвердити Інструкцію про порядок застосування поліцейських заходів примусу, яка б визначала порядок застосування та використання вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у разі виконання службових обов'язків органами Національної поліції України під час забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб, запобігання, попередження та припинення правопорушень;

– удосконалити порядок спеціальної підготовки поліцейських, уповноважених на застосування сили та зберігання, носіння, застосування та використання вогнепальної зброї, враховуючи сучасні міжнародні стандарти правоохоронної діяльності.

На жаль, порушення законності та прав людини дотепер є невід'ємним атрибутом поліцейської діяльності і кардинального вирішення цієї проблеми поки що немає. Випадки притягнення поліцейських до відповідальності зустрічаються дуже рідко, що свідчить про явне прагнення максимально відгородити їх від відповідальності за перевищення повноважень і водночас запровадити відповідальність осіб за опір чи невиконання їхніх вимог.

Керуючись демократичними засадами розвитку держави, цілком зрозуміло, що діяльність Національної поліції будується та здійснюється за принципом дотримання прав людини, який, своєю чергою, передбачається та регулюється Конституцією України, законами України та відомчими актами.

Саме знання працівниками Національної поліції основних прав і свобод громадян та порядку їх реалізації дозволяє їм правильно орієнтуватися в порядку застосування заходів переконання та примусу щодо кожного окремого громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Гурковський М.П., Єсімов С.С. Основні принципи діяльності поліції щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 171–184.
4. Права людини в діяльності української поліції – 2015: науково-практичне видання / упоряд. Крапивін Є.О. Київ: Асоціація УМДПЛ, 2016 р. 408 с.
5. Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р. URL: http://mvs.gov.ua/ua/pages/strategiya_2020.htm (дата звернення: 16.09.2018).

REFERENCES

1. About National Police: Bill of Ukraine dated 02.07.2015 No 580-VIII. Bulletin of Verkhovna Rada. 2015. No 40–41. Art. 379 [in Ukrainian].
2. Constitution of Ukraine: Bill of Verkhovna Rada dated 28.06.1996 No 254k/96-VR. Bulletin of Verkhovna Rada. 1996. No 30. Art. 141 [in Ukrainian].
3. *Hurkovskyi M.P., Yesimov S.S. (2017) Osnovni pryntsypy diialnosti politsii shchodo zabezpechennia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini. "Basic Principles of Police Activity in Ensuring the Constitutional Rights and Freedoms of a Man and Citizen in Ukraine". Scientific Herald of Lviv State University of Internal Affairs 1, 171–184 [in Ukrainian].*
4. Prava liudyny v diialnosti ukrainskoi politsii – 2015. "Human Rights in the Activities of the Ukrainian Police – 2015": scient.-pract. edition / compiler Krapyvin Y.O. Kyiv. 2016. 408 p. [in Ukrainian].
5. Stratehiia rozvytku orhaniv systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav na period do 2020 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 lystopada 2017 r. No 1023-r. "Strategy of Development of Bodies of the System of the Ministry of Internal Affairs for the Period up to 2020": Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 15, 2017, No 1023-p. URL: http://mvs.gov.ua/ua/pages/strategiya_2020.htm [in Ukrainian].

UDC 343.125:342.7

Kobets M.P.,Candidate of Juridical Sciences, Co-Chief of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6725-8469**Bochek O.I.,**Researcher, State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3884-8897**IMPLEMENTATION OF POLICY MEASURES IN THE CONTEXT OF
HUMAN AND CITIZEN RIGHTS**

An observance of a reasonable balance between preventive and coercive measures for combating the offense still remains one of the main problems in the policy of the police, and therefore the establishment of restrictions on the rights and freedoms of people that are possible in the implementation of police measures should be proportional to the values of the rule of law protected as the main law, and other laws of the state. Such restrictions should take into account the necessary balance of interests of the individual, society and state. Respect for the person, support and protection of his honor and dignity is the duty of all state bodies, public organizations and officials. This constitutional obligation equally concerns the activities of the National Police to ensure the implementation of the rights, freedoms and responsibilities of man and citizen.

The Bill of Ukraine "About National Police" (hereinafter – the Bill) specifies the principles of police activity (Articles 6-12): observance and respect for human and civil rights and freedoms; legality; impartiality; openness and publicity; public trust and citizen support; interaction and cooperation; use of the achievements of science and technology, modern technologies and information systems. An important point of these principles is that they all correspond to constitutional requirements. The limits of the implementation of these principles don't lie not only in the sphere of constitutional norms, but are determined by the regulations of other branches of law (administrative, criminal, criminal procedural, etc.).

In particular, such a principle as an observance and respect for human and civil rights and freedoms has direct constitutional content in the general system of principles of the police activity, which is not in doubt, because in accordance with the Constitution of Ukraine (Article 3) a person, his life and health, honor and dignity, integrity and security are determined in Ukraine as the highest social value. Recognition, observance and protection of human and civil rights and freedoms are the obligations of the state.

Regarding the democratic principles of the state development, it is clear that the activities of the National Police are being built and carried out in accordance with the principle of an observance of human rights, which in its turn is envisaged and regulated by the Constitution of Ukraine, bills of Ukraine and departmental acts.

It is the knowledge of the National Police's employees of the fundamental rights and freedoms of citizens and the order of their implementation that enables them to orient correctly themselves in the way of applying measures of persuasion and coercion for each citizen.

Keywords: police measures, National Police, observance of human rights and freedoms, man and citizen, preventive measures, coercive measures, bodies of the system of the Ministry of Internal Affairs.

Отримано 16.10.2018